

УДК 330.3

Олена ШЕВЧЕНКО,
Ірина КАДИКОВА

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСАХ ІНТЕГРАЦІЇ І ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Резюме. Проведено оцінку участі України в процесах глобалізації та міжнародної інтеграції. Визначено поняття "ендогенне зростання", розглянуто роль і місце фактора "зовнішній світ" у моделі ендогенного зростання. Внесено пропозиції щодо оптимізації перспектив участі України в європейських інтеграційних і глобалізаційних процесах.

The summary. Is carried out (spent) an estimation of participation of Ukraine in processes global and international integration. The concept " internal growth " is determined, the role and place of the factor " the external world " in model Internal of growth is considered. Is brought in the offers on optimisation of prospect of participation of Ukraine in European integration and global processes.

Ключові слова: інтеграція, глобалізація, ендогенне зростання, індекс глобалізації, індикатори економічної глобалізації ОЕСР.

Постановка проблеми. Протягом останніх років міжнародна інтеграція перетворилася в одну з найбільш суттєвих закономірностей розвитку сучасного світового господарства. За сучасних умов жодну державу не можна виключити з процесу всезагального світового економічного розвитку. Інтеграційні прагнення та заходи держави повинні здійснюватися з метою досягнення гармонізації взаємозв'язку соціальних інтересів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки і добробуту громадян.

Сучасною економічною наукою глобалізація трактується як процес інтеграції світової економіки, взаємозв'язки і взаємодія економічних систем у масштабах держав і регіонів, переплетіння їх господарського життя. Процес державотворення в Україні збігається з її поступовим входженням до світового співтовариства і пошуками місця в сучасному світі, розвиток якого все більше детермінують чинники глобалізації. Характерно, що в цей процес, втягнені країни з різним рівнем економічного, політичного і культурного розвитку. Глобалізація та інтеграція світогосподарських зв'язків носить об'єктивний характер і, з огляду перспектив розвитку кожної країни, питання про необхідність її виходу на зовнішні ринки залишається актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів знаходять своє відображення в багатьох наукових публікаціях. Це пов'язано з пошуком відповідного місця країн в системі світового господарства та активізацією процесів зовнішньоекономічної політики на сучасному етапі розвитку суспільства.

Фундаментальні дослідження, присвячені вивченню цих питань, знайшли своє відображення в роботах вчених – О. Білоруса, Н. Грущинської, Л. Масловської, В. Сіденко, Я. Столярчук, І. Сторонянської, І. Школи, В. Юхименко та ін.

На політичній карті сучасного світу не знайти ізольовану від світового економічного простору країну з ефективною і збалансованою економікою. У той же час, інтеграція до економічних об'єднань має деякі негативні сторони. Актуальність теми полягає у тому, що інтеграцію до економічних угруповань потрібно розглядати з різних сторін, враховуючи можливі негативні наслідки цього процесу.

Метою дослідження є виявлення можливих негативних впливів інтеграції та глобалізації на стан економіки України, визначення ролі і місця фактора "зовнішній світ" у моделі ендогенного зростання національної економіки і надання пропозицій щодо мінімізації негативних наслідків цих процесів.

Виклад основного матеріалу. За рейтингами міжнародних економічних організацій Україна за рівнем конкурентоздатності посідає одне з останніх місць [8, с. 215; 9, с. 72]. Курс уряду на лібералізацію зовнішніх відносин не виправдав покладених на нього надій і не реалізував конкурентні переваги України. Доцільність лібералізації зовнішньоекономічних відносин мала б бути досліджена на перших етапах відкриття кордонів, оскільки далеко не однакові умови та розбіжності обумовлювали суттєву різницю між економічними системами України від високорозвинених країн. Показники розвитку української економіки у порівнянні із найбільшими торговельними партнерами свідчать про недоречність беззастережного відкриття

кордонів. При такому низькому рівні економічного розвитку навряд чи можна розраховувати на швидку й ефективну інтеграцію до економічних об'єднань. Науковці стверджують, що наша країна неготова до глобальної інтеграції і конкуренції [4, с. 32; 5, с. 73; 12, с. 224; 14, с. 18]. Але держава з таким потенціалом не може залишатися в самоізоляції. Тому її пріоритетним завданням має стати наближення вітчизняної економіки до рівня провідних країн світу шляхом активізації інноваційного процесу, підвищення стимулів до праці, покращення інвестиційного клімату, адаптації законодавства до сучасних умов господарювання, всебічну підтримку підприємництва.

Інтеграція України з ЄС буде відбуватися послідовно, виважено і стабільно лише за умови наявності чітко розробленої і впровадженої у життя зовнішньоекономічної політики. На сьогодні найбільш актуальними завданнями держави у проведенні виваженої зовнішньоекономічної політики є:

- регулювання розвитку зовнішньої торгівлі з безумовним дотриманням національних економічних інтересів України, підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності в умовах інтеграції української економіки до світового господарства;
- сприяння розвитку експортного потенціалу, за рахунок розвитку високотехнологічних галузей, проведення політики імпортозаміщення;
- проведення політики протекціонізму у відношенні до вітчизняних виробників, які не є монополістами на внутрішньому ринку;
- забезпечення оптимальних умов для погашення зовнішнього боргу України та його обслуговування;
- впровадження високоефективної політики, що стосується соціальної сфери;
- вдосконалення законодавства в економічній сфері та наближення його до нормативних актів ЄС.

Важливим є визначення основного кола економічних інтересів українського суспільства і можливості ефективного їх співставлення та поєднання з вимогами Європейського Союзу.

Очевидним є те, що європейська інтеграція і вступ до ЄС не є одномоментним економічним і політичним явищем. З одного боку, для розвитку України як правової економічно розвиненої держави, вступ до ЄС є необхідним і відіграє ключову роль у подальшій долі країни, з іншого – не повинні ігноруватися інтереси українського народу, повинні бути передбачені усі наслідки, що з'являться після вступу. І все ж перспективи розвитку України залежать від подальшої її економічної орієнтації. На сьогоднішній день, перспективою на майбутнє обрано шлях, що веде до вступу в ЄС. Це тривалий процес, який вимагає мобілізації усього суспільства, кардинальної зміни його свідомості.

Отже, для України інтеграція до Євросоюзу - це рух держави до стандартів реальної, діючої демократії та цивілізованого, соціально орієнтованого ринкового господарства. Поки що Україна та ЄС погодилися інтенсифікувати політичні, економічні і культурні відносини, включаючи транскордонне співробітництво та спільну відповідальність у запобіганні та врегулюванні конфліктів. При цьому наголошується, що швидкість прогресу у відносинах буде повністю залежати від зусиль України та конкретних досягнень у виконанні зобов'язань щодо спільних цінностей. Саме тому органи державної влади повинні врахувати всі зобов'язання, що взяла на себе держава перед ЄС і відповідно до них, розробити ефективну зовнішньоекономічну політику, впровадити її у життя, і лише після цього розраховувати на досягнення бажаних результатів.

У дослідженні зовнішніх чинників ендегенного економічного зростання слід виходити з того, що саме поняття «ендегенне зростання» не означає зростання, зумовлене виключно чи переважно внутрішніми його факторами. В даному випадку мова йде про модель зростання, в якій темпи зростання пояснюються, передусім, факторами технологій (втілених знань) та людським капіталом – що робить віддачу від вкладеного капіталу не такою, що знижується, а, принаймні, постійною. Тобто така країна може бути і зовнішньо залежною («мала країна»), і такою, що базується переважно на внутрішніх чинниках розвитку («велика країна»).

Розвиток ендегенних підходів призвів до суттєвої корекції концепції статичних порівняльних переваг, яка з часів А. Сміта і Д. Рікардо була основою для визначення характеру міжнародної спеціалізації країн і структури міжнародної торгівлі, - обґрунтування динамічних

порівняльних переваг, які формуються під впливом технологічного прогресу. Зростання стало значною мірою пов'язуватися із розповсюдженням знань з-за кордону та з досягнутим рівнем відкритості економіки загалом. В окремих роботах [2, с. 264; 3, с. 72; 10, с. 189] були проведені дослідження відкритої економіки з ендегенним зростанням через акумулювання людського капіталу.

Загалом, врахування ролі зовнішніх економічних зв'язків і впливу світового господарства на ендегенний розвиток економіки передбачає, що ми усвідомлюємо ту фундаментальну обставину, що зовнішні чинники (тобто екзогенні фактори) апріорно не протистоять ендегенним чинникам розвитку [6, с. 458; 7, с. 115].

В умовах зростаючої глобалізації економіки та поширення процесів міжнародної (регіональної) економічної інтеграції, об'єктивно відбувається зростання ролі зовнішніх факторів економічного зростання. Причому саме високотехнологічні галузі, які є матеріальними носіями розвитку ендегенного типу, одночасно виявляються й найбільш глобалізованими (інтернаціоналізованими).

Зовнішні чинники залежно від конкретних структурних характеристик можуть справляти як позитивний, так і негативний вплив на модель ендегенного розвитку. При цьому позитивний вплив може забезпечуватися, зокрема, через:

- отримання глобального виграшу (економії) від реалізації порівняльних переваг участі в міжнародному поділі праці, що утворює ресурсну базу для подальшого збільшення витрат країни на цілі НДДКР та освіти – вирішальних факторів відповідно до моделі ендегенного розвитку;
- посилення конкурентного тиску на національних виробників, що об'єктивно стимулює їх до пошуку нетрадиційних джерел довгострокового зростання конкурентоспроможності, включно через інвестиції в знання та освіту (людський капітал);
- включення країни в глобальні або регіональні інноваційні механізми, у тому числі через входження до мереж провідних транснаціональних компаній, які є інноваторами в глобальній економіці, а також можливість участі в реалізації великих міжнародних проектів розвитку у сфері високих технологій – що збільшує ефект розповсюдження інновацій;
- покращення доступу до унікальних і більш вигідних за критерієм «ціна-якість» ресурсів інноваційного розвитку;
- можливість суттєво розширити обсяги збуту продукції, яка використовує потенціал НДДКР та високоосвічених фахівців, за рахунок довгострокової присутності на зарубіжних ринках і формування на цій основі відповідної міжнародної спеціалізації: це дозволяє значно підвищувати окупність інвестицій в зазначені сфери та оптимально використовувати ефекти економії на масштабі.

Досвід розвитку світової економіки засвідчує, що зовнішні чинники можуть стати й на перешкоді ендегенізації економічного розвитку, якщо країна за рівнем свого загального економічного розвитку, розвиненості ринкових інституцій та інфраструктурного забезпечення, наявності вільних інвестиційних ресурсів, накопиченого досвіду тощо об'єктивно не може ефективно конкурувати з більш потужними учасниками світового ринку високотехнологічних товарів і послуг.

За таких умов, які є типовими для країн, які розвиваються, та для багатьох перехідних країн, форсований темп включення країни у світове господарство та надмірно висока залежність економіки від експорту можуть стати чинниками прогресуючого спрощення національної економічної структури. При цьому в ній прискореним темпом виділятимуть експортоорієнтовані галузі і виробництва, які спеціалізуватимуться на виробництві сировинних або низько технологічних виробів і послуг. Це притягатиме до зазначених галузей основну масу інвестиційних ресурсів, а високотехнологічні галузі будуть виштовхуватися з ринку капіталів експортоорієнтованими виробництвами.

Важливе значення має правильний методологічний підхід до визначення системи кількісно визначених показників розвитку фактора «зовнішній світ» у моделі ендегенного зростання.

Для того, щоб уникнути подвійного врахування впливів зовнішнього чинника, слід вводити у модель лише ті індикатори фактора «зовнішній світ», які найбільш детально характеризують процес включення країни в міжнародний поділ праці, глобалізаційні процеси та процеси економічної інтеграції. При цьому ми повинні враховувати саме ті показники, які можуть бути статистично відстежені.

Враховуючи це, можна оцінювати вплив факторів глобалізації та міжнародної економічної інтеграції через наступні показники:

1. Показники Всесвітнього банку щодо ступеня «інтеграції з глобальною економікою»: торгівля товарами, зміни в торгівлі, валові приватні потоки капіталу, валові прямі іноземні інвестиції.

З точки зору важливих для характеристики ендогенної моделі параметрів економічної системи важливо також відстежувати вплив ряду показників, які характеризують зовнішні аспекти технологічного розвитку:

- частка високотехнологічних товарів в експорті виробів обробної промисловості (%);
- показники кількості поданих патентних заявок резидентів і нерезидентів на 100 тис. осіб відносно середньосвітового рівня (коефіцієнт);
- обсяги виплат по роялті та ліцензійних платежах.

2. Індекси транснаціоналізації ЮНКТАД.

3. Індекс готовності до функціонування в глобальних мережах : індекс стану середовища для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), індекс стану готовності ключових учасників – фізичних осіб, підприємств та уряду до оперування в мережах, індекс рівня використання ІКТ вказаними учасниками.

4. Індекс доступу до цифрових технологій.

5. Індекс глобалізації охоплює чотири групи показників: розвиток економічної інтеграції, особисті міжнародні контакти, розвиток глобальних технологій, включення в глобальні політичні процеси.

6. Індикатори економічної глобалізації ОЕСР.

У плані аналізу можливих довгострокових альтернатив розвитку в період після розширення Європейського Союзу необхідно, насамперед, зазначити, що економічна інтеграція сама по собі не може бути панацеєю від економічних проблем. Вона залежно від взаємодії з іншими системними факторами розвитку може приносити не тільки позитивні, але і негативні результати.

При цьому в контексті розвитку ендогенної моделі економіки слід відзначити, що більшість нових членів ЄС і так звані країни-кандидати представляють для Європейського Союзу реальний і серйозний виклик, оскільки відрізняються низьким рівнем конкурентоспроможності у високотехнологічних виробництвах, про що свідчить структура їх експорту, де частка високотехнологічних виробів у загальному обсязі вивозу товарів обробної промисловості здебільшого є мінімальною [6, с. 468].

Розширення Європейського Союзу у нинішньому форматі, цілком імовірно, може бути недостатнім для серйозного посилення науково-технологічного потенціалу Євросоюзу, яке б зробило його більш сильним у глобальній конкуренції зі США і країнами Східної Азії. Усвідомлення цієї обставини може в перспективі стимулювати ЄС до активного залучення у сферу активнішого науково-технологічного співробітництва України, що, при створенні відповідних інституціональних умов, можуть у перспективі реально підвищити науково-технологічний потенціал ЄС.

Висновки. Уже сьогодні Україна спроможна будувати свої зовнішньоекономічні відносини на взаємовигідних умовах. Актуальним є здійснення переговорів з метою визначення статусу України як країни, що розвивається, та вироблення її власної чіткої позиції у Міжнародному валютному фонді, Світовому банку реконструкції та розвитку, Генеральній угоді по торгівлі й тарифах та Міжнародній організації праці, адже ці чотири організації є ключовими в міжнародному фінансовому, торговельному і соціальному регулюванні. Ефективна участь в них збільшить можливості України щодо залучення іноземного капіталу, фінансових ресурсів, отримання певних торговельних пільг, збереження тарифних засобів захисту національної індустрії та сільського господарства тощо.

Високий рівень конкуренції на світовому ринку, гнучкість стратегії й тактики товаровиробників потребують створення в Україні структур які б забезпечували і координували функціонування зовнішньоекономічного комплексу, а також, усієї інфраструктури зовнішніх економічних зв'язків (страхового та інформаційного обслуговування, судових і арбітражних органів тощо).

Щодо пріоритетності у партнерах світогосподарських зв'язків і поділу праці для України не існує якоїсь постійної домінанти, і вона має співробітничати з якнайбільшою кількістю країн та міжнародних організацій. Стратегія інтеграції України у світове господарство має два взаємопов'язані аспекти: по-перше, входження у загальносвітовий економічний простір з урахуванням його регіональних напрямів, насамперед європейського, по-друге, участь у поділі праці на новій, економічній основі з колишніми республіками Союзу, особливо з Росією.

Використана література

1. Білоус О. Г. Глобалізація і національна стратегія / О. Г. Білоус. – К.: ВО «Батьківщина», 2001. – 300 с.
2. Білорус О. Г. Глобальні стратегії Євросоюзу: монографія / О. Г. Білоус, Ю. М. Мацейко, І. І. Вітер; за наук. ред. О. Г. Білоруса. – К.: КНЕУ, 2009. – 528 с.
3. Вишняков В. М. Стратегии развития международных экономических интеграционных процессов Украины: монография / В. М. Вишняков. – Симферополь: Феникс, 2009. – 160 с.
4. Грушинська Н. М. Теоретичні основи європейської економічної інтеграції України: монографія. – К.: Корбуш, 2008. – 231 с.
5. Масловська Л. До питання оцінки передумов інтеграції України в ЄС / Л. Масловська // Економіка України. – 2008. - №6. – С. 72-79.
6. Моделі ендогенного зростання економіки України / За ред. д.е.н. М. І. Скрипниченко. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, - 2007. – 576 с.
7. Сиденко В. Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: в 2-х т. – К.: Феникс, 2008. – 376 с.
8. Сискос Евангелос. Глобальные стратегии европейской интеграции: монография / Под ред. проф. О. Г. Белоруса. – Тернополь: Астон, 2008. – 384 с.
9. Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія / Я. М. Столярчук. – К.: КНЕУ, 2009. – 302 с.
10. Сторонянська І. З. Міжрегіональні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку: монографія. / І. З. Сторонянська. – Львів: ІРД НАНУ, 2009. – 388 с.
11. Сторонянська І.З. Міжрегіональна інтеграція України: основні протиріччя та завдання державної політики / І.З. Сторонянська // Економіка та право. – 2008. - № 1. – С. 75-79.
12. Школа І.М. Регіональні принципи та економічні аспекти інтеграції України в Європейський Союз / І.М. Школа, О.М. Верстак // Регіональна економіка. – 2007. - №2. – С. 222-228.
13. Шнирков О.І. Конкурентна політика Європейського союзу: монографія / О.І. Шнирков. – К.: Вид-полігр центр «Київ ун-т», 2003. – 217 с.
14. Юхименко В. Україна в глобальних інтеграційних процесах / В. Юхименко // Вісник Київ. нац. торг-екон. ун-ту. – 2007. - №3. – С. 16-25.